

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF LEGAL CONFLICT

Сіроткіна М.В., к.ю.н.,
здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню питань класифікації правового конфлікту за допомогою різних методологічних підходів. Констатується, що чіткого поділу правового конфлікту на види не існує, останній має більше умовний характер. Залежно від видів методологічного підходу виокремлюють і різні критерії щодо класифікації правового конфлікту. Варто зауважити, що доктринально застосовуються системний, онтологічний, діяльнісний, структурно-функціональний і організаційний наукові підходи для дослідження розподілу на види правового конфлікту. Зазначається, що аналіз видів правових конфліктів із позиції певного методологічного підходу дозволяє розкрити окремі їхні особливості.

Наголошується на необхідності застосування комплексного підходу для упорядкування правових конфліктів у юридичній діяльності, зважаючи на їх розмаїття.

Спираючись на основні ознаки правового конфлікту, що відмежовують цю категорію від інших, наслідуючи позицію С. Бобровник, визначаються такі критерії класифікації, як: структура сфери прояву (за характером прояву), характер правових наслідків (або структура конфлікту), метод правового упорядкування, зміст конфліктуотворювальних приписів, галузь правових відносин.

На підставі дослідження зроблено висновок про доцільність класифікації правового конфлікту за галузями права, що дає можливість краще проаналізувати правову природу такого типу конфліктних правових відносин, виявити ті характеристики наявних конфліктів, аналіз яких буде забезпечувати з'ясування основних соціально-правових проблем сучасного суспільства. Зазначається, що саме такий підхід до класифікації дозволить окреслити те широке коло правових конфліктів, які стосуються учасників відповідного виду правовідносин.

Ключові слова: правовий конфлікт, методологічний підхід, критерії, види, класифікація.

This article is devoted to the study of the classification of legal conflict using various methodological approaches. It is stated that there is no clear division of the legal conflict into types, the latter one is more conditional. Depending on the types of methodological approach, there are different criteria for the classification of legal conflict. It is worth noting that doctrinally there are used systematic, ontological, activative, structurally functional and organizational scientific approaches to study the division of legal conflict into types. It is noted that the analysis of types of legal conflicts from the standpoint of a certain methodological approach allows to reveal some of their features.

It is emphasized that a comprehensive approach is needed to regulate (organize) legal conflicts in legal activities taking into consideration their large diversity.

Based on the main features of the legal conflict that distinguish this category from the others and following the position of S. Bobrovnyk there are determined the following classification criteria: structure of the sphere of display (by nature of display), nature of legal consequences (or structure of conflict), method of legal regulation (organization), content of conflict making prescriptions, branch of legal relations.

Based on the study, it is concluded that it is appropriate to classify legal conflict by branches of law, which allows to analyse better the legal nature of this type of conflicting legal relations, to identify the characteristics of existing conflicts, which analysis will clarify the main socially legal problems of modern society. It is noted that such an approach to classification will outline the wide range of legal conflicts to which the participants of the relevant type of legal relationship are referred.

Key words: legal conflict, methodological approach, criteria, types, classification.

Постановка проблеми. У процесі дослідження правового конфлікту як можливої передумови для реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України можемо спостерігати розмаїття варіантів його класифікації та трактування як явища. Такий стан речей є наслідком застосування науковцями різних методологічних підходів та критеріїв щодо його класифікації. Варто зазначити, що за наявності стількох критеріїв класифікації та методологічних підходів розподіл правових конфліктів на види досить умовний, чіткого розмежування не існує. Для дослідження в подальшому теми правового компромісу та більш чіткого розуміння природи правового конфлікту варто проаналізувати наявні методичні підходи щодо його класифікації, виділити критерії класифікації цього правового явища.

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблемам визначення поняття, змісту та сутності правового конфлікту, окреслення критеріїв класифікації та методологічних підходів стосовно розподілу на види правового конфлікту свої праці присвятили С. Бобровник, Л. Герасіна, С. Гусарев, А. Жданюк, В. Іванов, О. Іванова, М. Калінін, В. Кривцова, Г. Ложкін, В. Мадіссон, М. Панов, Н. Свиридюк, О. Сенік, М. Цюрупа й інші.

Виклад основного матеріалу. В основу типологізації правових конфліктів доцільно покласти такі критерії, що, з одного боку, поєднують їх із конфліктними явищами в інших сферах буття, а з іншого – виявляють відмінності

від усіх інших. Такі методологічні підстави надають системний, онтологічний, діяльнісний, структурно-функціональний, організаційний наукові підходи [1, с. 47].

У загальному вигляді виділяються дві великі групи правових конфліктів, виходячи з їх розуміння: конфлікти у вузькому значенні (ті, що виникають у процесі діяльності й поведінки, фактично правореалізаційні конфлікти) та конфлікти, під якими розуміють особливу якість та характеристику взаємодії між людьми в певній сфері, що регулюються нормами окремої галузі права [2; 3].

З позицій системного підходу, що є традиційним для соціологічних та філософських напрямів дослідження конфліктів, правові конфлікти, як інші соціальні, пропонуються поділяти на глобальні, регіональні та локальні (за масштабом); на групові та міжособистісні (за суб'єктами-носіями); на конфлікти інтересів, цінностей, потреб, норм і знань (за рушійними силами); на ситуаційні та позиційні (за схемою розгортання подій); на гострі, повільні та поновлені (за характером перебігом) тощо [4; 5; 6; 7]. З огляду на парні соціальні антимонії, що характеризують суперечливі сторони суспільних відносин та структур (компонент і система, частина й ціле, структура і функція, перериване і безперервне, внутрішнє і зовнішнє, організація та дезорганізація, однамітність і різноманітність тощо), можливе опрацювання типових характеристик даних видів конфліктів у системі правовідносин.

Спираючись на методологічні засади онтологічного підходу, В. Кудрявцев за буттєвими ознаками виокремлює суто правові (юридичні), змішані (соціально-правові), помилкові й імітовані конфлікти у правовідносинах. Учений визначає суто юридичні конфлікти як суперечки щодо права, які, у свою чергу, можуть мати різні підстави щодо застосування, тлумачення або ігнорування норми закону, класифікує їх так: а) конфлікт, породжений суперечностями між двома або декількома нормативними актами; б) конфлікт, спричинений суперечностями між нормою права і правозастосовчою практикою; в) конфлікт, який виникає внаслідок суперечності між двома або декількома правозастосовчими актами; г) юридичний конфлікт, що виникає у зв'язку з одним актом права, у разі взаємовиключного його розуміння, тлумачення, застосування або виконання тими чи іншими суб'єктами права. Змішані, або перехідні, соціально-правові конфлікти розпочинаються зазвичай незалежно від правових норм і поза сферою правових відносин, але із часом набувають юридичного характеру за відповідними ознаками і рисами [2, с. 85–92].

Аналіз змішаних соціально-правових конфліктів – конфліктів-симбіозів – з позицій діяльнісного підходу дозволив ученим Е. Берну, Г. Бороздиній, В. Іванову, Г. Ложкіну, Н. Пов'якель та іншим поділити їх за характером перебігу і наслідками на конструктивно-творчі (конфлікти, що виникають усередині правової системи через колізії законів, інноваційні економічно-правові, державно-правові конфлікти) та деструктивні руйнівні (конфлікти, що свідчать про втрату соціально-правовими нормами своєї дієвості, ефективного впливу на правовідносини, на правову поведінку людей) [8; 9; 10; 11].

Такі конфлікти є правовими лише за формою прояву, засобами регулювання та розв'язання. Деякі з них спочатку формуються як юридичні конфлікти, а вже потім набувають економічного, політичного чи етнічного змісту; а інші (неправові за природою) лише із часом перетворюються на змішані соціально-правові конфлікти, функціонують у тому ж середовищі [12, с. 261–262]. Саме діяльнісний підхід до дослідження конфліктів дозволяє науковцям проаналізувати рівень ефективності спільної діяльності індивідів, зокрема за критичних чи кризових обставин.

Щодо «помилкового» юридичного конфлікту, у якому відображається удаваність конфліктної ситуації, Ю. Запрудський, В. Казимирчук та В. Кудрявцев виділяють такі їх види: 1) сторона конфлікту вважає, що перебуває із протилежною стороною в певних правовідносинах, яких насправді не існує; 2) сторони конфлікту не усвідомлюють правовідносин, що між ними існують; 3) сторона конфлікту помилково вважає дії супротивника незаконними; 4) дії супротивника розцінюються як правомірні, але помилково [2; 13; 14].

З позицій когнітивного підходу В. Кривцова, М. Крогіус та Н. Фригіна визнають існування когнітивного юридичного конфлікту, що відображає суперечності методологічного характеру між ученими, викладачами, юристами щодо розуміння й тлумачення того чи іншого доктринального положення у праві. Такий конфлікт має теоретико-правовий характер і може переходити у площину емоційних відносин, які не стосуються предметної сторони суперечності. Когнітивний конфлікт виявляє себе в реальному процесі спілкування в різних формах: у науково-теоретичних дискусіях, критичних висловлюваннях його учасників тощо [5; 15; 16].

Структурно-функціональний аналіз дозволив деяким науковцям у своїх працях класифікувати правові конфлікти за критеріями поділу на галузі права, залежно від природи відповідної норми права та за різновидом правозастосовної установи. Зазначаємо, що типологізація юридичних конфліктів відповідно до галузей права натепер є найбільш відомою. Найпоширеніші конфліктні взаємодії

пов'язані з питаннями цивільного, трудового, сімейного, фінансового, екологічного, господарського, житлового права. Окремо можна виділити державно-правові та політико-правові конфлікти, що підпадають під дію норм державного, конституційного чи адміністративного права. Особливо небезпечними вважаються конфлікти, що стосуються чинності кримінального, кримінально-процесуального та пенітенціарного законодавства. Окрему групу становлять міжнародні та міжнаціональні конфлікти, які повинні врегулюватися нормами міжнародного, міжнародного приватного, міжнародного гуманітарного права, угодами і договорами держав та внутрішнім конституційним законодавством [2; 10; 17; 18].

Залежно від природи відповідної норми права (яка уповноважує, зобов'язує чи забороняє) можуть виникнути правові конфлікти: між уповноваженим суб'єктом і приватною (фізичною) особою, чий інтереси були або можуть бути порушені; між зобов'язаною особою та державою (в особі її органів); між фізичною (юридичною) особою та державою (суспільством), яка встановлює систему правових приписів, якщо ці особи свідомо ігнорують чи з корисливим умислом порушують правові заборони [1, с. 50].

Свої критерії класифікації юридичних конфліктів надав В. Мадіссон, який вважає, що типологія юридичних конфліктів повинна здійснюватися за галузями права, за структурою норми, що належить конфліктові, за різновидом правозастосовницького закладу, за характером зв'язку з механізмом правового регулювання, за формами реалізації права, за характерами панівних мотивів тощо [19, с. 41]. Заслугує на увагу і висновок, зроблений Л. Герасіною та М. Пановим, які пропонують визначити особливі критерії юридичних конфліктів та виявляють засади їх класифікації. До них належать: а) галузь позитивного права, у межах якої виникає конфлікт; б) сфера нормотворчості або правозастосування; в) природа і структура норми, яка спричиняє мотивацію конфлікту; г) різновид правозастосовної установи (інститут, орган), з якою пов'язана конфліктна ситуація [20, с. 29].

Типологія правових конфліктів згідно із системою державних правозастосовчих або правоохоронних органів та установ дозволяє визначити межі функціональних можливостей відповідних структур у разі виникнення конфліктних ситуацій. За таких умов виділяють судовий конфлікт, конфлікти щодо діяльності прокуратури, міліції, податкової адміністрації тощо [1, с. 50].

Організаційний підхід широко застосовується науковцями у процесі аналізу та класифікації конфліктів у сфері управління, яка пов'язана із чинним законодавством та правовідносинами. Саме методологія цього підходу дає можливість кваліфікувати такий вид проблемних ситуацій як професійні правові конфлікти. Відомі моделі організаційного конфлікту, запропоновані Л. Понді (конфлікти переговорів, бюрократичний конфлікт, системний конфлікт), високо оцінюються фахівцями із психології управління. Ці теоретичні конструкти були застосовані науковцем для опису конфліктних ситуацій, які відбивають суперництво сторін за умови володіння дефіцитними ресурсами: нарівні вищого управлінського апарату, у вертикальному зрізі внутрішніх організаційних відносин (керівник – підлеглий) і горизонтальному – між індивідами рівного статусу [21].

Отже, аналіз видів правових конфліктів із позицій певного методологічного підходу дозволяє розкрити окремі їхні особливості. На нашу думку, розмаїття правових конфліктів у юридичній діяльності потребує застосування комплексного підходу для їх упорядкування. Такі ж погляди має М. Калінін, який запропонував класифікацію правових конфліктів: за галузеву сферою (залежно від сфери правових відносин); за способом врегулювання (диспозитивно упорядковані й імперативно упорядко-

вані); за наслідками (раціональні, ірраціональні); за часовим критерієм виникнення та розвитку (реальні та потенційні) [22, с. 29].

Спираємося на основні ознаки правового конфлікту, що відмежовують цю категорію від інших, підтримуємо позицію С. Бобровник і визначаємо такі критерії класифікації, як: структура сфери прояву (за характером прояву), характер правових наслідків (або структура конфлікту), метод правового упорядкування, зміст конфліктуотворювальних приписів, галузь правових відносин [4, с. 14].

Висновок. На нашу думку, класифікувати правовий конфлікт доцільно за галузями права, що дає можливість краще проаналізувати правову природу такого типу конфліктних правових відносин, виявити ті характеристики наявних конфліктів, аналіз яких буде забезпечувати з'ясування основних соціально-правових проблем сучасного суспільства. Саме такий підхід до класифікації дозволить окреслити те широке коло правових конфліктів, які стосуються учасників відповідного виду правових відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жданюк А. Підготовка майбутніх юристів до запобігання конфліктам у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Дніпро, 2018. 349 с.
2. Юридическая конфликтология / отв. ред. В. Кудрявцев. Москва : РАН ; Центр конфликтологических исследований, 1995. 316 с.
3. Гусарев С. Юридична деонтологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с.
4. Бобровник С. Компромiс i конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2018. 431 с.
5. Кривцова В. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Харків, 2005. 214 с.
6. Свиридчук Н. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2010. 202 с.
7. Сенік О. Загальна теорія правового конфлікту : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 215 с.
8. Берн Э. Игры, в которые играют люди : Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры : Психология человеческой судьбы. Пер. с англ. / общ. ред. М. Мацковского. Ленинград : Лениздат, 1992. 400 с.
9. Бороздина Г. Психология делового общения. Москва : Инфра-М, 1998. 224 с.
10. Иванов В., Иванова О. Юридична конфліктологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : МАУП, 2004. 224 с.
11. Ложкін Г. Психологія конфлікту : теорія і сучасна практика : навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
12. Зеркин Д. Основы конфликтологии. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 480 с.
13. Запрудский Ю. Социальный конфликт : политологический анализ. Ростов-на-Дону, 1992. 256 с.
14. Казимирчук В. Юридический конфликт. *Общая теория государства и права* : академический курс. Москва : Норма, 2007. Т. 3. Гл. XIX. С. 428–453.
15. Крогиус Н. Взаимобусловленность познания людьми друг друга и самопознания в конфликтной деятельности. *Психология межличностного познания* / под ред. А. Бодалева. Москва, 1981. С. 66–80.
16. Фрыгина Н. Факторы превращения когнитивного конфликта в межличностный в условиях группового общения : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1980. 22 с.
17. Жеребин В. Правовая конфликтология : курс лекций : в 3-х ч. Владимир : Владимир. гос. ун-т. 1998. Ч. 1. 127 с.
18. Цюрупа М. Основи конфліктології та теорії переговорів : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2004. 172 с.
19. Мадіссон В. Правова конфліктологія та юридичний конфлікт у приватних правовідносинах. *Право України*. 2003. № 9. С. 39–44.
20. Герасіна Л., Панов М. Проблеми правової конфліктології : феноменологічний, гносеологічний та праксеологічний аналіз. Харків : Прапор, 2004. 112 с.
21. Pondy L. Organizational Conflict: Concepts and Models. *Administrative Science Quarterly*. 1967. Vol. 12. P. 296–320.
22. Калінін М. Онтологічні підстави типологізації та класифікації правового конфлікту. *Наше право*. 2015. № 5. С. 24–29.